

'Dagen van bloed en tranen'. 'De Volksgazet' en het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog

Elke internationale crisissituatie brengt de media in een toestand van hoogspanning. Dat is vandaag zo, maar gold ook bijna honderd jaar geleden. Is er ooit iets zo onverwachts gebeurd in de moderne geschiedenis als het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog? Het valt te betwijfelen. Vanaf eind juli 1914 volgden de gebeurtenissen elkaar in een sneltreinvaart op. De dagbladpers probeerde op haar manier vorm te geven aan de enorme hoeveelheid informatie die ze te verwerken kreeg. Zo ook de socialistische krant 'De Volksgazet'.

Dit is het verhaal van de visie van een dagblad op een mondiale ramp, dag na dag onderzocht, op het ritme van de gebeurtenissen, maar met oog voor het bredere kader. Hoe stonden de (Antwerpse) socialisten eigenlijk tegen die nakende oorlog of tegen oorlog in het algemeen? Speelde bij hen vaderlandslievendheid een rol? Wat waren de verschillen met andere dagbladen of zelfs met bladen van linkse signatuur in andere Belgische steden? De hete dagen van de zomer van 1914 brachten al gauw bloed en tranen met zich mee. Hoe men alles destijds zag, verdient nader onderzoek.

Het dagblad is soms een van de weinige materiële bruggen die ons nog verbindt met het denken van vorige generaties. De studie van een blad geeft misschien geen (volledig) beeld van wat de publieke opinie dacht, maar vormt ten minste een weerspiegeling van de houding van de opiniemakers. En zelden of nooit werden opiniemakers geconfronteerd met zoiets reusachtigs als het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Veel méér nog dan de Tweede Wereldoorlog, kwam die in 1914 als een donderslag bij heldere hemel. Natuurlijk, erg goed ging het al een tijd niet in Europa. Er waren de rivaliserende allianties, de bewapeningswedloop en – vooral sinds 1905 – de opeenvolgende internationale crisissen, maar die werden steeds

---

Een soldaat in de Westhoek tijdens de Eerste Wereldoorlog. Collectie Willy Vermote (Amsab-ISG, Gent)

vreedzaam opgelost. In 1914 zou het anders lopen. Over de Eerste Wereldoorlog en de aanloop naar het conflict zijn intussen bibliotheken volgeschreven. De liefhebbers daarvan raden we *Griff nach der Weltmacht* (1961) en het al even epische *De kanonnen van augustus* (1962) aan. Het terecht bekroonde *De Groote Oorlog* (1998) van de Belgische Sophie de Schaepdrijver – een van de beste werken ooit over de Belgen en hun wedervaren in de ‘oorlog om alle oorlogen te beëindigen’ – mag hier ook niet onvermeld blijven.

Dit artikel spitst zich toe op de visie van één dagblad, met name de socialistische krant *De Volksgazet*, op het uitbreken van de ‘grote oorlog’.¹ De periode van eind juni tot begin augustus 1914, de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, vormt een interessante achtergrond om de houding van *De Volksgazet* te bestuderen. Temeer omdat het dagblad, ietwat onterecht misschien, in de schaduw stond van de Gentse *Vooruit*. Een dagbladonderzoek van dag tot dag is niet alleen interessant om de langzame ommekeer te illustreren, maar ook om te bekijken of en waarom er verschillen waren tussen socialistische dagbladen zelf. Bijvoorbeeld in het werk *Het rode vaderland* van Maarten Van Ginderachter worden de Vlaams-Waals-Brusselse divergenties zeer sterk beklemtoond. Het toetsen van ons artikel aan genoemde onderzoeksresultaten levert alvast interessante beschouwingen op.

Op 28 juni 1914 bracht Frans Ferdinand, de aartshertog, en als dusdanig troonopvolger van Oostenrijk-Hongarije en neef van keizer Frans Jozef, samen met zijn Tsjechische echtgenote Sophie Chotek, een bezoek aan Sarajevo. De troepen moesten geschouwd worden. De dag begon slecht: er werd namelijk een bom naar zijn hoofd geworpen, die hij zelf uit de auto gooide. Op het gemeentehuis desavoueerde hij daarvoor de verbouwereerde burgemeester van Sarajevo en plein public, ongewoon voor zijn anders zo koele persoonlijkheid. Na zijn bezoek aan het gemeentehuis wilde de aartshertog de slachtoffers – anderen waren wél gewond geraakt door rondvliegende splinters – een bezoek brengen, maar zijn chauffeur sloeg een verkeerde richting in ... Als dat enkel tot een kort oponthoud had geleid, was het zo erg niet geweest. Zijn luxueuze Gräf & Stift, de limousine die hij zich enkele jaren tevoren had aangeschaft, bood immers voldoende comfort aan hem en zijn eega. Door de verkeerde route kwam hij echter per toeval oog in oog te staan met een andere deelnemer aan het complot, Gavrilo Princip. Bij het zien van Frans Ferdinand vuurde die twee fatale kogels af. Ook de vrouw van de aartshertog overleefde het drama niet.² Het verhaal zou moeten deel uitmaken van ons collectief geheugen, al legt men het niet steeds even correct uit. Wellicht is dit te wijten aan het gegeven dat men de oorlog als een soort ‘evidente onvermijdelijkheid’ is gaan zien. Dat historisch determinisme heeft de figuur van Princip volledig naar de achtergrond verdrongen. Was de hel wel losgebarsten als Princip iets minder accuraat had geschoten? Eén millimeter had de baan van de kogel moeten uitwijken en de aartshertog had het overleefd. Misschien schreven we dan dit artikel niet.

Maar goed, de zaken zijn nu wat ze zijn. Frans Ferdinand en zijn vrouw waren slachtoffer van een misdaad, maar wel een niet geheel onvoorspelbaar vergrijp. De

Donaumonarchie had in 1908 immers Bosnië-Herzegovina geannexeerd – de facto een bevestiging van een situatie die al bestond sinds 1878, maar qua symboliek kon het tellen. In nationalistische en meer bepaald panslavische kringen had dat een enorme haat opgewekt. De dag van zijn bezoek aan Sarajevo, 28 juni 1914 – de herdenking van de slag op het Merelveld, een Servische nationale feestdag – was bovendien bijzonder slecht uitgekozen, temeer omdat de vrees voor een aanslag in Wenen vooraf bekend was. Keizer Frans Jozef mocht dan niet meteen beste maatjes zijn met zijn neef, maar dat zijn adviseurs die laatste daarom op 28 juni *of all places* naar Sarajevo gestuurd hadden, lijkt ons vergezocht. Wat er ook van zij, de moord werd in Wenen als voorwendsel aangewend om komaf te maken met de nationalistische agitatie in het ‘vervelende’ Servische buurland. De *Österreich-freundliche* dynastie was er immers in 1903 uitgemoord en Servië was een voorpost geworden van al wat anti-Habsburgs was in de Balkan.

Een strafexpeditie tegen Servië had geen veralgemeend conflict moeten veroorzaken, maar de Dubbelmonarchie maakte sinds 1882 deel uit van een bredere alliantie (de zogenaamde Driebond, te weten Duitsland, Oostenrijk en Italië). Gelet op het feit dat Rusland, dat door verdragen met Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk verbonden was³, een Oostenrijkse agressie tegenover Servië niet zou tolereren, escaleerde het lokale conflict al gauw in een gigantische slachting. Naderhand werd die beter bekend als de Eerste Wereldoorlog.⁴

Een knal zonder echo?

Het nieuws van de moordaanslag in Sarajevo sloeg in België aanvankelijk in als een bom, zowel in de katholieke dagbladpers – de katholieken waren al sinds 1884 zonder onderbreking alleen aan de macht – als in die van de oppositie. Het is een begrijpelijk, maar ernstig misverstand te veronderstellen dat de dagbladen in 1914 minder precies berichtten dan vandaag. Zowel de liberale *De Nieuwe Gazet*, het katholieke *La Métropole* als de socialistische *De Volksgazet* besteedden ruim aandacht aan het dramatische voorval. De achtergrond van Čabrinović (een van de samenzweerders) en Princip – ‘een onberispelijk gekleed jongman, leerling van de achtste klas van het lyceum van Sarajevo’ – werd in vaak kleurrijke bewoordingen geschetst. De informatie die de lezer kreeg, ging van de woorden die de aartshertog tot de burgemeester sprak, over de lynchpartij van samenzweerder Čabrinović door de bevolking, tot de verklaringen van Princip tijdens zijn aanhouding. Het feit dat het om een samenzwering zou gaan, kwam ruimschoots aan bod. De woorden die aan Keizer Frans Jozef ook vandaag nog toegeschreven worden – ‘niets blijft mij bespaard op deze wereld!’ – mochten ook niet ontbreken. Terloops: die woorden waren verre van ijdel. De man had al een en ander meegemaakt: de executie van zijn onvolprezen neef keizer Maximiliaan van Mexico in 1867, de nederlaag tegen de Pruisen het jaar voordien en de bizarre, door een spinnenweb van amoureuze intriges omgeven zelfmoord van aartshertog Rudolf te Mayerling, in 1889. Ook de moord op zijn echtgenote keizerin Elisabeth – beter bekend als Sissi – in 1898 kon tellen.⁵

Wat waren nu volgens *De Volksgazet* de mogelijke gevolgen van deze moordaanslag? De aandacht ging in de eerste plaats uit naar de toekomst van de Habsburgse monarchie. In die tijd werd die zowat overal in Europa als hoogst instabiel beschouwd, een soort kaartenhuis dat met de minste windstoot zou omvallen. Na de Eerste Wereldoorlog heeft die visie – een vermolmd Oostenrijk finaal vernietigd door een oorlog – trouwens nog zeer lang doorgeleefd, zelfs tot op de dag van vandaag. De briljante Britse historicus A.J.P. Taylor schreef een heel boek, een standaardwerk zelfs, dat doordrenkt is van die fatalistische hypothese van verval.⁶ Pas veel later, in 1988, leverde de historicus Francis Fejtö in *Réquiem pour un Empire défunt* overtuigende bewijzen die aantonen dat de monarchie eerder door Frans-Amerikaanse krachten tijdens de oorlog vernietigd is.⁷

Het was dus verre van onaannemelijk en eigenlijk volstrekt normaal dat een blad zich in 1914 de vraag stelde of de dood van Frans Ferdinand niet het begin zou inluiden van een nationaliteitenstrijd, die Oostenrijk-Hongarije finaal ten gronde zou richten.⁸ Een decennium eerder hadden de socialisten trouwens al ernstige vraagtekens geplaatst bij de overlevingskansen van de Donaumonarchie.⁹ Die discussie aangaande de toekomst van Oostenrijk beperkte zich trouwens niet tot de socialisten. De liberale *De Nieuwe Gazet* bijvoorbeeld vroeg zich af of de gezondheid van de oude keizer, en daarmee de stabiliteit van het Rijk, door dit nieuwe drama niet ernstig ondermijnd zou worden.¹⁰ Dat viel achteraf bekeken nog mee, pas in 1917 zou hij overlijden, daarmee had hij net geen zeventig jaar op de troon gezeten. Over de toekomst van Europa, of over een mogelijk conflict, rezen vooralsnog nog geen vragen in *De Volksgazet*. Waarom ook? Als voor ieder vermoord staatshoofd of gedode hoogwaardigheidsbekleder in de periode 1880-1914 – de Amerikaanse president McKinley, de Italiaanse koning Umberto, tsaar Alexander III, om er maar enkelen te noemen – een oorlog was uitgebroken, dan was vrede de uitzondering geweest.

Zoals zo vaak in de 19e en het eerste deel van de 20e eeuw, vormde een buitenlandse gebeurtenis aanleiding tot een binnenlands persconflict. Dat was het gevolg van een pers die zich enerzijds zeer opiniërend gedroeg en anderzijds diep verdeeld was langs ideologische breuklijnen. De katholieke *Gazet van Antwerpen* ging als eerste in de aanval. Het blad opperde, niet zonder de nodige zin voor cynisme, dat de socialisten zich ‘dubbel’ konden verheugen na de gelukke aanslag. In een furiëuze repliek aarzelde de in haar wiek geschoten redactie van *De Volksgazet* geen seconde om de tegenstrevers te brandmerken als medewerkers van het ‘vuilste orgaan’ van België. Hypocrieten in dienst van een ‘rioolblad’, dat waren ze. Getuigde het feit dat de katholieken de Belgische monarchie steunden zolang de koning aan ‘jezuïtische kruiperijen’ wou toegeven daar niet van? Alle rechtzinnige katholieken zouden, zo vervolgde *De Volksgazet*, zulke onzinnige aantijgingen afkeuren. Koning Albert werd niet aangevallen, wel de manipulaties die aan de christendemocratie toegeschreven werden. De socialisten keurden – en dat was dan de eigenlijke apologie – de moord wel degelijk af. De koningen, maar ook de presidenten

waren slechts uitdrukkingen van het kapitalisme. Het was dat stelsel dat de socialisten bestreden, niet de gezagsdragers. Die waren slechts het 'versiersel van kapitalistische staten'.¹¹

De moord, zo vervolgde het persorgaan, was eigenlijk een zelfmoord geweest (lees: 'hij heeft het zelf gezocht'). De schuld lag volgens het blad bij 'het systeem'. De Oostenrijkse politiek 'van geweld en domheid' in Bosnië werd verantwoordelijk gesteld voor het gebeuren. Tegenover die politiek waarvan de 'militaristische' en 'klerikale' aartshertog een exponent geweest was, stond de verzoenende houding van Frans Jozef.¹² Dit was een zeer lauwe variatie op een thema dat *Vooruit* en *Le Peuple* tijdens de Russische Revolutie van 1905 al bespeeld hadden. Telkens wanneer een gezagsdrager vermoord werd, verwees men naar de 'logica' van de moorden die eigenlijk 'terechtstellingen' waren.¹³ Nu werd alles op een veel minder opruiende manier gesteld: de gezagsdragers waren niet meer de eerste doelwitten en hun dood werd niet meer verheerlijkt. Integendeel, de 'goede' Frans Jozef – toch ook een devoot katholiek en semi-autocratisch heerser – werd zelfs lijnrecht geplaatst tegenover zijn 'slechte' neef. Mogelijk valt dit te wijten aan een afgenomen radicalisering van de socialistische pers in het algemeen en van *De Volksgazet* in het bijzonder. Een andere, meer banale verklaring is dat de redactie van het persorgaan minder vijandigheid koesterde jegens de Oostenrijkse dynastie dan tegenover het tsarisme, dat algemeen beschouwd werd als de ergst mogelijke 'gesel der arbeidersklasse'.

Na de eerste dagen van juli viel de berichtgeving omtrent de moordaanslag weg. Geen wonder, want in de fatale julimaand gebeurden alle diplomatieke manoeuvres achter gesloten deuren. Daar pokerden overspannen diplomaten, heersers en generale staven, met als inzet de toekomst van het continent. In geen enkel Europees land wist de publieke opinie gedurende de eerste weken van juli wat er achter de schermen broeide. Het Oostenrijks-Hongaarse ultimatum aan Servië, dat de tweede fase van de Julicrisis inluide, veranderde alles. In de namiddag van donderdag 23 juli was het zover. De Oostenrijkse gezant in Belgrado overhandigde een zeer veeleisend schrijven aan de Servische regering. Niet alleen moest Servië op de eerste bladzijde van zowel het regerings- als het legerorgaan een schuldbekenenis publiceren, op zich al een zware vernedering, het land moest ook nog – onvoorwaardelijk – harde Oostenrijkse eisen inwilligen. Er moest een einde gemaakt worden aan de propaganda tegen de Dubbelmonarchie: naast de Zwarte Hand, de vereniging die volgens Oostenrijk achter de aanslag zat, moest Servië alle anti-Oostenrijkse nationalistische verenigingen ontmantelen. Voorts diende de anti-Oostenrijkse propaganda te stoppen en moest Servië 'subversieve' leerkrachten uit het onderwijs verwijderen. De lijst was lang.¹⁴

Pagina 10 en 11: collage van artikels uit *De Volksgazet* tussen 29/07/1914 en 06/08/1914

DE OORLOG

Links en Re

latje

Op het oogenblik dat wij schrijven is de oorlog tusschen Oostenrijk en Servië nog niet officieel verklaard. Maar de eindbeslissing hangt aan een draadje.

Welnu! Nooit is de toestand zoo gevaarlijk geweest.

Indien Oostenrijk Servië overrompelt, dan is het maar klein kwaad.

Maar zou het bij de overrompeling blijven!

Zal Rusland zijn broederstaat laten uitmoorden?

En indien Rusland tusschenkomt, dan moet Frankrijk opmarcheeren met Engeland misschien er bij langs één zijde — en Duitschland en Italië van den anderen kant.

Acht miljoen soldaten! Duizende weduwen en weezen!

Dit is het leven van den kroonprins van Oostenrijk niet waard.

Indien de oorlog algemeen worden dan is de misdaad van den oud Frans Jozef met zijn camarilla 's-grootste die ooit werd bedreven.

Dan wordt zijn naam en dien zijn geslacht vervloekt in de geschiedenis.

En zie! Hier weer speelt de R. K. haar dubbelzinnige rol.

Aan den eenen kant speelt oorlogsfanfarc. Leest de klerikalen uit Oostenrijk.

Van den anderen kant worden seind dat de Paus voor den vrede is.

Dat is weerom het spel van NEEN.

In Oostenrijk — oorlog. In Servië, waar onlangs een verdrag met het Pausdom werd gesloten, vrede.

De comedianten! Het socialisme is internationalisme.

in Bosnië, die op zulk een dag naar vereniging met Servië smachten, en treuren omdat hun land tot Oostenrijk-Hongarije behoort.

Lastertaal der burgerpers

Het verwondert ons niet dat de burgerlijke pers, die uit iedere gebeurtenis munt tracht te slaan, pogingen doet om het socialisme aansprakelijk te stellen voor de daden van Princip en Cabrinovic.

Zoo slaat een van de aanzienlijkste bladen uit Weenen, de «Neue Freie Presse» een toon aan, die duidelijk blijk geeft van zijne hatelijke bedoelingen.

Zij schrijft: «De diepere oorzaken van den aanslag liggen ongetwijfeld in de niets ontziende socialistische propaganda, die vanuit Servië wordt aangewakkerd en in een zeer sterke groep van de Servische bevolking van Bosnië wortel heeft geschoten.»

De socialistische propaganda in de Balkanlanden zooals trouwens overal, heeft niets te maken met blinde nationalistische driften, die enkel aanleiding geven tot onvruchtbare moorden.

Deze sfeer van denken en handelen ligt buiten het gebied dat de arbeidersbeweging bestrijkt. Ferdinand van Oostenrijk is gevallen door de middelen waarvan het gebruik behoort tot de oude en barbaarsche machten die hij mede vertegenwoordigde.

De daders

Nedjelko Cabrinovic, van beroep letterzetter, was de dader van de aanslag op Ferdinand van Oostenrijk.

DE TROONOPVOLGER Frans-Ferdinand van Oostenrijk en prinses Sophie VERMOORD

Eene samenzwering te Sarajevo Twee moordaanslagen

Eerste bericht

Het volgende kort telegram meldde gisteren de moord van aartshertog Frans-Ferdinand van Oostenrijk en van zijn vrouw, hertogin van Hohenberg:

Te Sarajevo zijn er revolverschoten gelost op prins Ferdinand, troonopvolger van Oostenrijk. De prins en zijne vrouw werden doodelijk gewond.

De kluch

DE OORLOG VERKLAARD

De eerste botsingen. - Bemiddelingsaktie. - Oorlogsmaatregelen. - De houding der mogendheden

De vijandelijkheden zijn begonnen

Oostenrijksche troepen vallen Servië binnen

Een telephonisch bericht meldt ons dat de Oostenrijksche troepen de Hongaarsch-Servische grens zijn overgetrokken en den opmarsch naar Vitrovnitz hebben aangevangen.

De Serviërs werden overal teruggedreven.

Te Weenen werd het nieuws dat de vijandelijkheden een aanvang hebben genomen met geestdrift begroet.

in West-Vlaanderen do naburige kerke de-Thielt.

meer pers overal zinnig macht de met gebroeders lost man. De maar ze adische geschaald

Zondag 11. in bowaakt er een kerk Henrijs en nacht

U regelmatig van een

De Russen, van Gent lende over de, een groot had, name af, maar zeer panstijlen geen vriend wa

Door Servisch burger Koerier, or paarden or het sle- ardinaal na het brand hadden k Oostenrijk gele en de vele fouten laatste tien jaren

De Russen, van Gent lende over de, een groot had, name af, maar zeer panstijlen geen vriend wa

Door Servisch burger Koerier, or paarden or het sle- ardinaal na het brand hadden k Oostenrijk gele en de vele fouten laatste tien jaren

Het leven van de ger was bij een Ne zeker voor 60 milj malin voor 30 milj

Dure n

De nieu

Het De o

In verband standelingen van den vor onderhandeli Durazzo wo Sjiak gezond digden van zouden aank Ismaël kee der opstande de afgevaard naar het kamp den de onder

ten omtrent een beschieting van de vermeer werd.

De bladen te Belgrado stellen de kring daardoor gerust, dat zij het do komen, alsof de staten van de "tr

onten" zollificeeren, en door het uit St-Petersburg openbaar te maken, staat: " Mobiliseert! Wij mobiliseer

Zondagavond verscheen plotseling gepoepl uit de voorsteden, dat hier trachte te plunderen. Militaire patr traktatie de wapenen. Tegen militair het zelfs tot een ernstige botsing het janhaer en de soldaten, die e afgeven. Het garnizoen was reeds avond weggetrokken. Slechts eenige afdelingen zijn achtergebleven.

Gisteren is het tot groote betoope komen, toen men de troepen, die in het gebied des nachts weggevo den, voor de eerste maal op klaar

lijst afzarcheeren.

Eerstige lieden gelooven nog te hopen, dat de Skorpjina aan de toestand een verrassend einde v maken, wat echter nauwelijks te De Servische regering is tegen de illaire partij, de zoogenaamde "Zw

te zwak. Men zou moeten vrede partij zijn en terugtrecht van de de dynastie zou laten ontgeline.

DE VOLKSGAZET

DAGBLAD DER WERKLIEDEN-PARTIJ

WEDNESDAY 22 JULY 1914
No. 4333
WOLFFENBUTTEL, 1, 14 4333
WOLFFENBUTTEL, 14 4333
WOLFFENBUTTEL, 14 4333
WOLFFENBUTTEL, 14 4333

22 JULY 1914
No. 4333
WOLFFENBUTTEL, 14 4333
WOLFFENBUTTEL, 14 4333
WOLFFENBUTTEL, 14 4333
WOLFFENBUTTEL, 14 4333

DE OOSTENRIJKSCH-SERVISCHE OORLOG DE VOLKEREN WORDEN NAAR DE SLACHTBANK GELEID WEG MET DEN OORLOG!

Naar de slachtbank

In de oorlog is de wereld. Alle volken worden naar de slachtbank geleid. De volkeren worden naar de slachtbank geleid. De volkeren worden naar de slachtbank geleid.

Uit de Pers

DE OORLOG DE SOCIALISTISCHE BLADEN

De sociale bladen... De sociale bladen... De sociale bladen... De sociale bladen... De sociale bladen...

DE TEKST

Oosterrijksch-Hongaarsche oorlogsverklaring

De oosterrijksch-hongaarsche oorlogsverklaring... De oosterrijksch-hongaarsche oorlogsverklaring... De oosterrijksch-hongaarsche oorlogsverklaring...

DE MAATREGELEN VAN OOSTENRIJK

De bevelhebber van het leger

De bevelhebber van het leger... De bevelhebber van het leger... De bevelhebber van het leger... De bevelhebber van het leger...

DE INTERNATIONALE TEGEN DEN OORLOG

Manifest der Franse afdeling

Manifest der Franse afdeling... Manifest der Franse afdeling... Manifest der Franse afdeling... Manifest der Franse afdeling...

DE VOLKSGAZET

DAGBLAD DER WERKLIEDEN-PARTIJ

DE OOSTENRIJKSCH-SERVISCHE OORLOG

Belgrado ingenomen. - Schermutselingen aan de grens. - De regeeringen van Europa grijpen tegen alle gebeurlijkheden naar de wapens

Het protest van het Internationaal Socialisme. - Oorlog aan den oorlog!
10,000 man juichen te Brussel den Wereldvrede uitbundig toe

Het Socialisme en de Oorlog DIT ZIJLT NIET DOODEN

Het socialisme en de oorlog... Het socialisme en de oorlog... Het socialisme en de oorlog...

De vijandelijkheden BELGRADO DOOR DE OOSTENRIJKSCHE TROEPEN BEZET

De vijandelijkheden... De vijandelijkheden... De vijandelijkheden...

EEN BELANGRIJKE KENNIS- GEVING VAN OOSTENRIJK

Een belangrijke kennisgeving... Een belangrijke kennisgeving... Een belangrijke kennisgeving...

DE ARBEIDERS WILLEN VREDE! DE MEETING IN DEN KONINKLIJKE CIRK TE BRUSSEL

De arbeiders willen vrede... De arbeiders willen vrede... De arbeiders willen vrede...

DE VOLKSGAZET

DAGBLAD DER WERKLIEDEN-PARTIJ

DE SLACHTING IS BEGONNEN

Ons volk verdedigt moedig het Belgisch grondgebied
Engeland verklaart den oorlog aan Duitschland
Duitsche legerkorpsen rukken door Zwitserland naar Frankrijk op!

NACHTGEVECHTEN TE LUIK 900 DOODEN EN GEKWETSTEN

Nachtgevechten te Luik... Nachtgevechten te Luik... Nachtgevechten te Luik...

Bezetting van Verviers en het land van Hervé door de Duitsche troepen

Bezetting van Verviers... Bezetting van Verviers... Bezetting van Verviers...

Engeland verklaart den oorlog aan Duitschland

Engeland verklaart den oorlog... Engeland verklaart den oorlog... Engeland verklaart den oorlog...

Geen Rassenhaat

Geen rassenhaat... Geen rassenhaat... Geen rassenhaat...

PROCLAMATIE

Proclamatie... Proclamatie... Proclamatie...

Toch kwam Servië uiteindelijk de Oostenrijkse eisen in grote mate tegemoet, al stond het niet toe dat Oostenrijk zelf op Servisch territorium zou opereren – en de facto opgeven van de Servische soevereiniteit. Daarop brak de onder hoogspanning verkerende Dubbelmonarchie de diplomatieke betrekkingen af.¹⁵

Tot het Servische antwoord op het Oostenrijkse ultimatum bekend werd, was *De Volksgazet* – net als de hele Belgische pers – met volkomen andere dingen bezig. Veel kolommen werden dagelijks volgedrukt over het schandaalproces tegen Madame Caillaux, een ministersvrouw die een paar dodelijke schoten op de hoofdredacteur van *Le Figaro* had gelost.¹⁶ *De Volksgazet* besteedde in de buitenlandse berichtgeving aandacht aan de meest uiteenlopende thema's: de tramstaking in Den Haag, de stakingen in tsaristisch Rusland, de kwestie van de Ierse Home Rule, het honderdjarig bestaan van Neutraal Moresnet¹⁷ en opstootjes in Elzas-Lotharingen.¹⁸ De sfeer van de zomer van 1914 was onbezorgd, niemand had de dreigende wolkbreuk in de gaten en dat kon ook niet.

Donderslag bij heldere hemel

Rond 24 juli 1914 begonnen met mondjesmaat onrustwekkende berichten te verschijnen. Ze gaven nog zeker niet de hoofdtoon aan in de dagbladen, verre van zelfs, maar begonnen als een onverwachte bries de zomerse warmte af te koelen. *De Volksgazet* had op die bewuste dag voor het eerst aandacht (wat heet: 25 lijnen) voor de oplopende spanning. Over de eis van de Oostenrijkers om zelf tussen te komen in Servië werd nog geen gewag gemaakt. Het meldde enkel dat Servië aan Oostenrijk moest waarborgen dat het onderzoek ernstig en onpartijdig zou verlopen. De nota van Oostenrijk aan Servië werd bovendien in zeer onvolledige termen weergegeven.¹⁹ Niks om je zorgen over te maken, zo leek het. Voorlopig toch niet. Want al gauw namen de berichten over het al dan niet uitbreken van een (Europese) oorlog exponentieel toe. Het is volstrekt begrijpelijk dat de dagbladpers onmogelijk op het moment zelf een helder licht kon laten schijnen over zoveel op elkaar volgende gebeurtenissen en wisselende omstandigheden. Een citaat uit de liberale *De Nieuwe Gazet* van eind juli spreekt wat dat betreft boekdelen: 'Bergen van telegrammen. Kolommen en nog eens kolommen vol, in al de gazetten van de wereld. Bevestigingen, logenstraffingen. Logenstraffingen, bevestigingen. En als ge dat allemaal goed en aandachtig gelezen hebt, vergeleken, gewikt en gewogen ... dan weet ge eigenlijk nog niemendalle.'²⁰

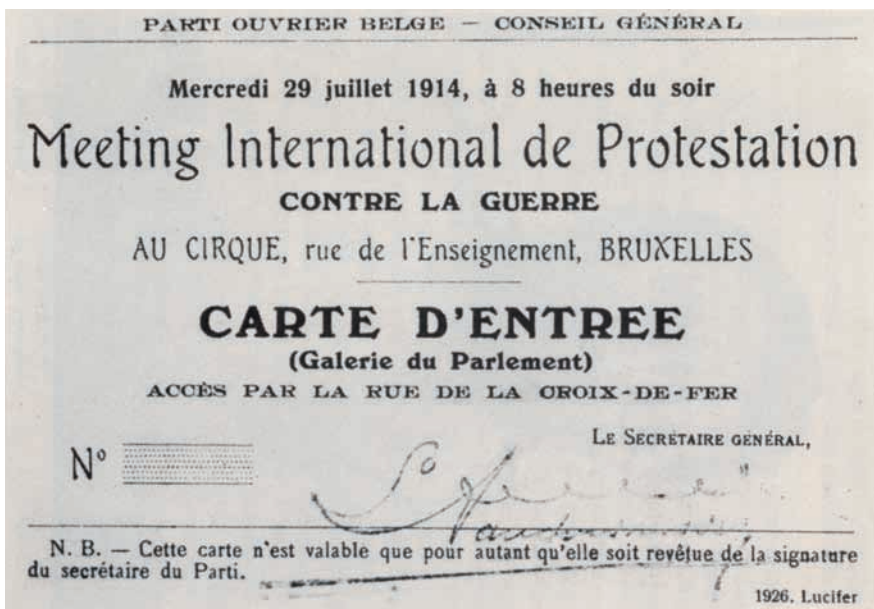
Het was vooralsnog geen oorlog. Onmiddellijk na het afbreken van de Oostenrijks-Servische betrekkingen werd het gevaar van een Europese oorlog in de dagbladpers correct ingeschat. Zo besteedde *De Volksgazet* aandacht aan de gevaren van het in werking treden van de twee rivaliserende alliantiesystemen – 'uiteraard' een uitvloeisel van het zo verfoeide kapitalisme. Tegelijk fulmineerde het tegen de rooms-katholieke kerk die via Oostenrijkse bladen de oorlogstrom roerde. Enkel de socia-

listen waren in alle landen onvoorwaardelijk tegen de oorlog gekant.²¹ Terwijl de Socialistische Internationale er alles aan deed om de mensenslaching van een (Europese) oorlog te voorkomen, bleef de burgerij hetzij onverschillig of hitse ze – erger nog – zelf tot oorlog op. Werd er niet gezegd dat de paus voor vrede was? Waarom kon hij dan de katholieke keizer van Oostenrijk niet overtuigen om het conflict voor een internationale rechtbank te brengen? *De Volksgazet* zag in die katholieke houding een symptoom van een dieperliggend probleem. De passiviteit van de kerk en de agressiviteit van de Oostenrijkse ‘hofklier’, die de christelijke idealen blijkbaar vergeten was, vloeiden voort uit het feit dat het klerikalisme de wachthond van het kapitalisme geworden was. De kerk had, zo heette het, het ‘vrede op aarde’ van Christus verloochend, enkel de socialisten streefden dit ideaal nog na.²²

Volgens *De Volksgazet* zag zelfs de (Duitse) burgerij nu in dat de sociaaldemocratie de enige was die bij machte was om de oorlog te beletten.²³ Die stellingname valt ten eerste te betwijfelen, want menig lid van het *Besitz- und Bildungsbürgertum* zag een oorlog wel zitten. *De Volksgazet* nam dus de gelegenheid te baat om kerk en kapitaal te verguizen. De woorden over het fenomeen oorlog waren minstens even zwaar. Zo werd de Oostenrijks-Servische oorlog omschreven als een massamoord die zich aan beide zijden van de Donau voltrok. De grootste eer lag nu in het afmaken van medemensen en dat allemaal voor enkele ‘gekroonde en niet-gekroonde schurken’.²⁴

De arbeiders hadden alles te verliezen in deze oorlog en zouden opgezweept worden met valse leugens van vaderlandsliefde en eerbied voor de troon. Daarom kwamen ze niet in opstand, zo moest de lezer tussen de lijnen begrijpen.²⁵ De Belgische arbeiders waren wellicht meer bezorgd om hun broodwinning en bekeken de toekomst eerder met angstig oog – gegeven dat internationale politiek hun al interesseerde – dan dat ze een revolutie zouden ontketenen.

Hoe dan ook was het duidelijk dat het kapitalisme voor de socialisten de bron was van waaruit alle kwaad voortvloeide. Door het kapitalisme bestonden er burgerlijke (en autocratische) systemen. Die ontketenden een bewapeningswedloop en sloten alliantiesystemen af. In hun chauvinisme werden die systemen gesteund door de burgerij en door hun klerikale beschermheren. Kortom, vermits iedereen ‘het systeem’ steunde, waren enkel de socialisten de ‘ware oppositie’. Oorlog lag voor hen slechts in het verlengstuk van dat complex en werd ook als dusdanig begrepen. Ook de moderne technologie werd aangevallen, in zoverre ze in dienst stond van het kapitalisme. Al de nieuwste uitvindingen van de moderne ‘beschaving’ zouden immers ingezet worden om de vijand af te maken. Bestuurbare ballons en vliegtuigen, de nieuwste en mooiste uitvindingen van het menselijk vernuft, zouden – een vooruitziende blik – nu voor het eerst ingezet worden voor moord, brandstichting en vernieling. Als uiteindelijk alle steden plat lagen en duizenden slachtoffers op het slagveld verkommerd waren, zou er weer voor een tijdje vrede komen, opperde *De Volksgazet*. Dan konden de kapitalisten opnieuw hoogdravende verklaringen afleggen over de gruwelen van de oorlog. Vrede, ja, maar een gewa-

Toegangskaart voor een internationale protestmeeting van de BWP/POB tegen de oorlog op 29 juli 1914 (uit: Marcel LIEBMAN, *Les socialistes belges, 1914-1918: Le POB face à la guerre*, Brussel: Vie Ouvrière, 1986)

pende vrede – ‘met getrokken messen en geladen geweren’. Omwille van die huichelarij mocht volgens de krant het vredespaleis in Den Haag – een initiatief van de ‘gekroonde Russische bloedhond’ – gerust afgebroken worden. De enige macht die werkelijk verbroedering en vrede kon voortbrengen was de sociaaldemocratie.²⁶

Naarmate de dagen verstreken, daagde het spook van een Europese oorlog steeds nadrukkelijker aan de einder op. *De Volksgazet* had in dat kader trouwens een vrij accurate analyse van de causaliteit gemaakt. Dit alles was immers, zo schreef het, op gang gebracht door de grondslag van de hedendaagse maatschappij: door de mededinging van kapitalistische groepen, de wedloop naar kolonies, het gewelddadige imperialisme en chauvinisme.²⁷ Een redactielid schreef een interessant artikel over een ontmoeting met een van zijn gewezen schoolkameraden, Jan ‘den Boer’, zo genoemd omwille van de manier waarop hij zich uitdrukte – aldus de redacteur. Het was een (fictieve?) parabel. Wat was nu de oplossing voor de crisis volgens deze doorgewinterde proletariër? Hij zou de Servische koning een coupon geven voor de Moulin Rouge in Parijs en de tsaar, de Kaiser en ‘diene van Oostenrijk’ in ‘t kot draaien’, dan konden ze het onder mekaar uitvechten. Op het bezwaar dat dat toch niet ernstig was, repliceerde Jan of het dan wel serieus was dat vier man

honderdduizenden mensen wilden vermoorden.²⁸ Dat was nog luchtig. Maar toen het blad schreef over de donkere wolken die zich aan de horizon samenpakten en het had over de sombere geruchten – ‘als betrof het een naderend onweer’ – en de angst die iedereen boven zijn of haar hoofd voelde hangen – behalve natuurlijk de wapenfabrikanten, die enkel aan winst dachten – kon geen lezer meer ontsnappen aan de ernst van de situatie.²⁹

Tijdens het Oostenrijks-Servisch conflict besteedde *De Volksgazet* ook meer en meer bladruimte aan het thema ‘oorlog aan de oorlog’. Ook de mogelijke ‘Europese escalatie’ bleef daarbij verre van onvermeld. De Socialistische Internationale werd omschreven als de enige macht die zich verzette tegen het conflict.³⁰ Kolommenlang werd in het blad aandacht besteed aan de bijeenkomst van de Internationale in Brussel waar ‘10.000 man de vrede uitbundig toejuichte’. Sprekers uit Duitsland, Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Rusland, Frankrijk en Italië deden er hun licht schijnen over de oorlog. De geheime verdragen werden aangeklaagd, het verzet van het proletariaat verzekerd. Na de oorlog zou het uur van de vergelding slaan en zou met de autocratieën, maar ook met de andere regerende klassen, de rekening vereffend worden.³¹ Eerder had een editorialist van het dagblad zelf al geschreven dat de oorlog misschien wel gruwelijk was, maar ook revoluties kon meebrengen. Nu heette het dat Oostenrijk-Hongarije misschien zou uiteenvallen. Meer nog, ook Duitsland zou aan een ‘grondige verandering’ blootstaan. De oorlog zou hem gelijk geven.³² Met andere woorden: de socialistische pers bespeelde hier op een heel eigen manier het thema van een reinigende oorlog. Waar anderen het hadden over een *frischer, fröhlicher Krieg* om een nieuw machtsevenwicht te bekomen, speculeerden bepaalde socialisten over een instorting van het oude systeem. Wel waren het niet zij die opriepen tot het voeren van oorlog, integendeel, maar klaarblijkelijk waren bepaalde, potentiële voordelen hen niet ontgaan.

Escalatie en de socialistische ‘bocht’

In de periode tussen 31 juli en 5 augustus 1914 escaleerde de situatie volledig. De vrees van velen werd bewaarheid: wat in eerste instantie een Oostenrijks-Servisch conflict was, werd een Europese oorlog. Rusland was de eerste om te mobiliseren. Nogal onbesuisd, want daardoor gaf het Duitsland een unieke kans om de Russen de *Kriegsschuld* in de schoenen te schuiven. Berlijn stuurde daarop een ultimatum dat het tsarenrijk maande de actie stop te zetten. Het baatte niet. Op 1 augustus verklaarde Duitsland de oorlog aan Rusland en de volgende dag bezette het Rijk het Groothertogdom Luxemburg: een voorbereidende maatregel om Frankrijk binnen te vallen. Twee dagen later werd aan Frankrijk de oorlog verklaard. Nadat België ten slotte op 4 augustus werd overrompeld, verklaarde het Verenigd Koninkrijk de oorlog aan het Reich.³³ De frequentie van verschijnen van het socialistische dagblad lag jammer genoeg eerder laag in deze dagen (drie edities).³⁴ Toch zijn er voldoende elementen aanwezig om een beeld te schetsen.

Opvallend is allereerst hoe er op dit moment bij de socialisten zeker nog geen consensus was over de noodzaak van een Belgische mobilisatie, integendeel zelfs. Die kwam, zo verzuchtte *De Volksgazet* op 1 augustus, bovenop de crisis en de werkloosheid en ontrukte de broodwinners aan hun gezinnen. Velen van hen kwamen nu onder het commando van oorlogszuchtige ‘sabelslippers’ die zich jaar in jaar uit met nutteloze schijngevechten bezighielden. Dit laatste klopte trouwens niet: in tegenstelling tot de Duitsers die al sinds 1885 *Kriegsspiele* hielden, had ons leger nauwelijks manoeuvres gehouden.³⁵ Dagbladen zoals het katholieke *La Métropole* die riepen dat de oorlog een catharsis zou zijn³⁶, illustreerden slechts de ‘monsterachtigheid’ en ‘rotheid’ van de klerikale ziel.³⁷ Nog steeds, ook op het moment dat Rusland mobiliseerde en Duitsland dreigde om hetzelfde te doen, stond het proletariaat pal. De Belgische Werkliedenpartij (BWP) riep op tot een ‘monstermanifestatie’ tegen de dreigende vuurpoel, het bloedbad en de ‘mensenslaching’.³⁸ In regeringsgezinde kringen werd die militante houding trouwens niet op prijs gesteld.³⁹

In de socialistische propaganda werd nu menige gebeurtenis in min of meerdere mate verdraaid: in Russisch Polen had het proletariaat de oorlogsmenners zagezegd al van antwoord gediend door in opstand te komen.⁴⁰ De opstand die nochtans van enkele dagen tevoren dateerde – de socialisten hadden er nota bene zelf over gesproken – werd nu voor ideologische doeleinden gerecupereerd.

En naarmate de oorlog dichterbij kwam, mocht de Belgische burgerij er ook aan geloven. Tegen de oproepen om de ‘verhevenheid’ van vaderlandsliefde te tonen die men in ‘burgerbladen’ las, toonde *De Volksgazet* op 1 augustus 1914 een ander beeld. Een dokter die de Balkanoorlogen (1912-1913) meegemaakt had, werd aan het woord gelaten. Wat die vertelde was inderdaad schokkend: gelaten door houtwitsers tot vleesklompen verschroeid, door koudvuur afgerotte benen, verminkten die als razenden rondliepen, anderen die omkwamen, stikkend van dorst of ten prooi aan cholera en pest. Was dat schouwspel niet het beste pleidooi voor vrede? ‘De aanstokers van de oorlog zouden dagelijks in het zicht gesteld moeten worden van de honderdduizenden die ze naar de slachtbank leidden!’, zo klonk het strijd-lustig.⁴¹

Het Duitse ultimatum dat op 2 augustus in Brussel overhandigd werd en een Duitse doortocht door het neutrale België eiste, kon in *De Volksgazet* niet op de minste genade rekenen. Het blad haalde hevig uit naar wat het ‘stroopstrijkerij’ noemde: ‘Denkt die diplomaat soms dat de overrompeling van Luxemburg ons niet genoeg zegt over de goede voornemens van Duitsland?’⁴² Hier werd merkbaar dat de socialisten dus ook België wilden verdedigen. Al werd tegelijk de toon tegen het fenomeen oorlog nog apocalyptischer. De oorlog kwam, zo orakelde het blad: die reusachtige slachterij, het gereutel en walmen van smetziekten zouden opstijgen. Treinen vertrokken naar ‘de dood’, gebroken gezinnen achterlatend. Beestachtige broedermoord en blinde haat werden opgewekt. De oorlog was echter ook, zo klonk het hoopvol, een ‘duivel’ die een laatste maal zijn schaduw werpen zou op de eerste

Artikel uit *De Volksgazet*,
02/08/1914
(Foto Amsab-ISG, Gent)

trede van de nieuwe tijden. Dit was een herhaling van het motief 'oorlog-als-catharsis'. En de verlosser was al gekruisigd, want toen de Franse socialistische voorman Jean Jaurès op de laatste dag van juli vermoord werd, had de BWP er in één klap een martelaar bij. Een man wiens redevoeringen, aldus *De Volksgazet*, door de geschiedenis op dezelfde manier beoordeeld zouden worden als die van de grote Griekse en Romeinse filosofen. De apostel van de verbroedering der volkeren, van de wereldvrede zelfs, de 'Evangelist' die als eerste gevallen was op het altaar van de oorlog.⁴³

Maar het was in werkelijkheid weinig meer dan retoriek, want ondertussen had de BWP al de bocht ingezet. In een manifest van de landelijke partijraad verklaarde ze dat de socialistische democratie niet in het minst verantwoordelijk was voor deze ramp. Weldra zouden de socialisten al hun krachten moeten aanwenden om de inval op 'ons' grondgebied te stuiten. En plots was het burgerlijke België niet meer zo verfoeilijk als de jaren en decennia, ja, zelfs dagen, tevoren. Het kan snel gaan. Alsof die bloemen naar het – burgerlijke – vaderland nog niet genoeg waren, deed de BWP er nog een schepje bovenop. De partij verkondigde immers dat ze de

overtuiging had dat ze, door de onzijdigheid en het bestaan van ons land te verdedigen, de democratie en de politieke vrijheden zou verdedigen tegen de militaristische barbaarsheid.⁴⁴ Fascinerend, maar des te vreemder wanneer je het legt naast wat *Vooruit* rond die tijd schreef. De oorlog was volgens het Gentse partijblad veroorzaakt door het 'heilige' Oostenrijk, het troetelkind van de paus, waarvan de primaat in de katholiekste streek de wapens zegende. En welk land had als tweede gemobiliseerd en duizenden arbeiders van hun werk en familie weggerukt? 'België!', zo sneerde het blad, het tweede land in Europa met een katholieke regering, waar bisschoppen hoger stonden dan de ministers. Daartegen stonden het 'vrijzinnig, republikeinse' Frankrijk en het 'vrijzinnig, protestantse' Engeland die nog steeds naar vredesonderhandelingen streefden – een leugentje om bestwil.⁴⁵ En dat alles werd gepubliceerd in de editie van 4 augustus; de Duitsers waren op dat moment al de Belgische grens overgestoken.

De integratie van het (reformistische) socialisme in het burgerlijk systeem was dus verre van totaal. De oorlog ging niet om een 'rassenkwestie', zo schreef *Vooruit*, de oorzaak ervan was in werkelijkheid, zo heette het, de behartiging van kapitalistische belangen. De kapitalisten juttten via de chauvinistische Franse, Duitse en Russische pers de onwetende arbeiders op. 'En daarom, en om niets anders gaan miljoenen jongens, de bloem der Europese bevolking geslacht worden.'⁴⁶

Dus niet om het vaderland te verdedigen, zoals *De Volksgazet* schreef? De socialisten hanteerden eigenlijk een zeer dubbelzinnig discours. Enerzijds wezen ze in hyperbolische, apocalyptische bewoordingen op de onmenselijke gruwelen van de (dreigende) oorlog die het gevolg was of zou zijn van de uitwassen van het kapitalisme. Anderzijds was het ook voor socialisten een morele plicht om het burgerlijke België desnoods gewapenderhand te verdedigen en waren ze zelfs bereid, net als overal elders in Europa⁴⁷, oorlogskredieten mee te stemmen. Al spartelde *Vooruit* tot op het einde tegen.

De Duitse invasie van het neutrale België veroorzaakte een schokgolf door heel Europa. In vele dagbladen van de Entente – het verbond van landen dat tijdens de Eerste Wereldoorlog tegen de Centralen (Duitsland, Oostenrijk-Hongarije, Bulgarije en het Ottomaanse Rijk) vocht, waarvan de kern werd gevormd door het Verenigd Koninkrijk, Rusland en Frankrijk – kwam de beschouwing naar voren als zou Duitsland nu een strijd van één tegen allen voeren. Zo vergeleek het gezaghebbende Franse dagblad *Le Temps* het gezamenlijke optreden van het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en België tegen Duitsland met de coalitie die honderd jaar eerder, in 1814 dus, tegen Napoleon was gesmeed. Toen had het Verenigd Koninkrijk na de continentale blokkade, de oorlog tegen de 'tiran' Napoleon in België beslist ten voordele van de volkeren waarvan de onafhankelijkheid geschonden was. 'En wie weet zou Waterloo eerstdaags de plaats zijn waar eenzelfde duel plaats zou vinden!', schreef het blad uit Parijs.⁴⁸ De reden voor deze analogie is niet ver te zoeken: er was de omvang van het conflict dat zoveel landen met zich meesleepte, meer dan welke

oorlog ook sinds de napoleontische oorlogen. Maar er was ook – en dat blijkt uit het bericht van *Le Temps* – een conceptie van een oorlog die snel, door de tussenkomst van één land in één veldslag net als een eeuw voordien beslist kon worden.

Dat dit een uiting was van een mentaliteit die nog diep verankerd was in die dagen – hoe kon het ook anders – bewijst een artikel in *De Volksgazet* waar precies dezelfde gedachte naar voren kwam. Duitsland had dus, zo schreef het blad, het grondgebied van drie kleine onzijdige staten – Nederland werd onterecht meegerekend – op een ‘eerloze manier’ geschonden. Maar die daad van de ‘keizerlijke camarilla’ zou een internationaal verbond van kleine volkeren tegen de Duitse barbarij in het leven roepen.⁴⁹ De socialisten zagen in hun wensdromen al een verbond van kleine naties tegen het imperialistisch-kapitalistische Duitsland, daar waar de burgerlijke pers veel meer gedreven werd door een primaire afkeer van Duitsland zelf.⁵⁰ Waar in de voorbijgaande dagen het dagblad nog afkerig gestaan had van al dat ‘overdreven patriotisme’, roemde *De Volksgazet* nu de moedige verdediging van het grondgebied door het Belgische volk.⁵¹ De Duitse ‘gewelddenaars’ hadden het aangedurfd, zo schreef het blad, om de plechtigste internationale overeenkomsten met de voeten te treden.⁵² Ze waren ‘schaamteloos’, ‘meineedig’, ‘laf’ en verdienden ‘geen genade’.⁵³ België streed daarentegen uit nood en zelfverdediging, terwijl de arbeiders uit andere landen op bevel van de militaire klieken een aanvals- en veroveringsoorlog moesten voeren.⁵⁴ De kleine Belgen sloegen de aanvallen van de gewetenloze Duitse beul af, traden zelf offensief op en sloegen de indringer zegevierend terug. Er waren zelfs regimenten die tweemaal terug in het vuur sprongen.⁵⁵ De voor socialisten ‘vervelende strijd’ tussen arbeiders uit verschillende landen, werd dus met een retorisch handigheidje opgelost. België vocht niet uit nationalistische motieven, maar uit loutere zelfverdediging tegen een militaire junta. Ook was er een dosis van gemeente vaderlandslievendheid aanwezig.

Nochtans had *De Volksgazet* het moeilijk met overdreven, euforische zegeberichten in de ‘burgerlijke pers’. Meer dan 95.000 Duitsers rukten op ten zuiden van Luik, zo berichtte het blad op 7 augustus 1914. De reacties van de burgerlijke dagbladen stonden, aldus *De Volksgazet*, gewoonweg niet in verhouding met deze gebeurtenissen. Berichten als ‘twee doden en tien gekwetsten aan Belgische zijde’, ‘Duitse soldaten als ratten neergeschoten’, ‘5000 verslagen Duitsers vluchten naar Maas-tricht’, deden volgens het blad de waarheid geweld aan. Over het ware getal van de Belgische slachtoffers sprak de burgerlijke pers geen woord, terwijl het toch onmogelijk was om in een oorlog met moderne wapens, tienduizenden troepen in slagorde te brengen zonder dat er aan beide zijden (lees: ook de Belgische) hopen lijken vielen. *De Volksgazet* maande aan tot ‘wat meer rechtzinnigheid’: onze onafhankelijkheid zou er heus niet minder moedig om verdedigd worden.⁵⁶ Blijkbaar was de Belgische censor erg mild.

In dezelfde lijn van de kritiek tegen het blad op het overdreven patriotisme, lagen de beschouwingen omtrent de geweldplegingen op Duitse burgers in België. Er was gedurende de eerste oorlogsdagen een ware anti-Duitse hetze uitgebroken

De socialist Emile Vandervelde spreekt als minister de troepen toe tijdens de slag om de IJzer, 1914. (uit: Emile VANDERVELDE, *Souvenirs d'un militant socialiste*, Parijs: Denoël, 1939)

te Antwerpen. Gewelddadige feiten grepen plaats tegenover Duitse handelaars, winkelzaken, cafés, kortom, tegen al wat Duits was. *De Nieuwe Gazet* beperkte, ter vergelijking, de commentaar door te zeggen dat er gelukkig (nog) geen mensenlevens te betreuren waren.⁵⁷ *De Volksgazet* daarentegen noemde de praktijken laf, sprak van een schande, van 'lage rassenhaat' zelfs, en meende dat wie wilde vechten maar naar de grens moest gaan in plaats van hier onschuldige mensen af te ranselen.⁵⁸

De Volksgazet nam intussen wel nog steeds, naar buiten toe tenminste, een (apologetische) socialistische houding aan. De wereld beleefde dagen van bloed en tranen en opgeschroefde haat. Het was treurig om vast te stellen dat – buiten de Internationale – niemand zich tegen de oorlog verzet had: zij die de oorlog konden beletten, wilden niet en zij die de oorlog wilden beletten, konden niet. En na de 'miljoenen-slachting' zouden opnieuw knechtschap, verdrukking en uitbuiting volgen.⁵⁹ Ondertussen had het doctrinaire internationalistische karakter van de BWP een fikse deuk opgelopen. De socialistische voorman Vandervelde was tot minister van Staat benoemd – waarmee hij in één klap de eerste socialistische minister in Europa werd. In het parlement verklaarde hij net voor de naamstemming van de oorlogskredieten (200 miljoen frank) de houding van zijn partij. De partij, zo sprak hij,

wilde het land en de ‘zaak van de democratie’ verdedigen. Hij voegde er nog aan toe dat hij al in 1911 gesteld had dat de BWP als internationale partij een tegenstander van bewapening was. Maar toen al had hij gesteld dat, mocht België overrompeld worden, hij de verdediging van het grondgebied zou eisen.⁶⁰ Wellicht speelde nog een ander motief een rol in de bocht die de socialisten maakten. De Britse historicus James Joll heeft niet onterecht het volgende opgemerkt: *‘Once mobilisation had been declared and men had actually left for the front, any agitation against war could easily be seen as an act of betrayal not of an abstract fatherland but of one’s own party comrades.’*⁶¹

Alsof er niets aan de hand was

Toen de oorlog dus eenmaal uitgebroken was, pacificeerde het nationale Belgische element niet alleen terstond de levensbeschouwelijke en communautaire, maar ook de sociaal-economische twistpunten, al bleef een blad als *De Volksgazet* nog een tijd lang(er) dan andere bladen de boot afhouden. De onwezenlijke gebeurtenissen die Europa in een paar dagen tijd in vuur en vlam gezet hadden, raakten ongetwijfeld een uiterst patriottische snaar bij vele redacteurs, ook omwille van het gangbare – en niet onterechte – idee dat het kleine en vredelievende België een groot onrecht aangedaan was. Op 4 augustus 1914 was een heel scala aan emoties doorlopen. De perceptie ging van een triviaal incident op de Balkan – dat weken als zomers fait divers op de achtergrond verdween – tot een bedreiging voor de Europese vrede en, ten slotte, voor de Belgische neutraliteit. De laatste week van juli werd tussen hoop en wanhoop gezweefd. Toen de hoop op vrede, ondanks de gepredikte arbeiderssolidariteit, in ijtempo in rook opgegaan was, beriep men zich op welgemeend patriottisme én op trouw aan de socialistische principes. Een hele paradox, waardoor het begin van de grote ‘volkerenstrijd’ ironisch genoeg het proces van integratie van de BWP in het sociale weefsel van het Belgische parlementaire systeem versneld had.

Net als een revolutie is oorlog een van de gebeurtenissen in de menselijke geschiedenis die de diepst mogelijke sporen in het collectief geheugen beitelt. De manier waarop de Eerste Wereldoorlog kwam, moet de tijdgenoten volledig onwezenlijk hebben toegeschenen. Hoewel, voor de socialisten is ‘volledig onverwacht’ misschien te veel gezegd. Zo schreef *Vooruit* reeds op 25 maart 1890: ‘Het Franse revanchisme, met name de wil om Elzas-Lotharingen te heroveren in het westen, de conflicterende Oostenrijks-Russische expansiedrang in het oosten, het feit dat legers voortdurend vermeerderd en vergroot worden. Wat zou er gebeuren wanneer Europa onder de wapens geroepen wordt? De Frans-Duitse oorlog was slechts kinderspel bij wat komen gaat! Men ijst bij de gedachte aan een Europese mensenslaching. Wie zou er, bovendien, nu nog durven voorspellen dat een algemene Europese oorlog niet langer dan een jaar gaat duren?’⁶² Qua voorspellende waarde kon dat tellen.

Het grootste verschil tussen een blad als *De Volksgazet* enerzijds en *De Nieuwe Gazet* of *La Métropole* anderzijds was dat het socialistische orgaan haast alle feiten ophing aan de antikapitalistische ideologie. Meer dan de andere twee bladen werden de gebeurtenissen in het socialistische blad gebruikt om de internationalistische analyse te onderbouwen. Daardoor kreeg het uitbreken van de oorlog in het blad een bijna logisch karakter. Immers, het kapitalisme dat verantwoordelijk gesteld werd voor de wapenwedloop, heette gesteund of ten minste gedoogd te worden door het 'klerikalisme'. De geschiedenis van staten werd gedomineerd door de meedogenloze dynamiek van het kapitalisme, de machthebbers opereerden binnen die context en lieten zich daarom enkel leiden door het nationale belang (lees: door de belangen van het grootkapitaal). De socialisten viel niets te verwijten, de burgerij en de kerk daarentegen alles, ook in eigen land. In de twee andere bladen daarentegen speelde de opiniërende dimensie ook een rol, maar was ideologische propaganda veel minder aanwezig. Het regeringsgezinde *La Métropole* drukte uiteraard het meeste op de wijsheid van de regering en de oproepen om het vaderland te verdedigen. Toch waren tot de laatste dagen van juli een aantal openlijke conflicten tussen beide bladen (onder andere over de algemene dienstplicht) niet van de lucht. Wat elk blad nu gemeenschappelijk had, was dat nergens de oorlog opgehemeld of verheerlijkt werd. In België zag de pers met lede ogen toe hoe onze neutraliteit te grabbel gegooid zou worden.

Wat ook niet uit het oog mag verloren worden, is dat in een tijd van crisis opiniërende commentaren vaak een weerspiegeling werden van angsten en frustraties die men niet openlijk uitte. Als *De Volksgazet* herhaaldelijk het bastion van de Socialistische Internationale bleef ophemelen, dan was dit ook een vlucht uit de realiteit. Het lijkt wel alsof het blad meende dat het door zijn berichtgeving de oorlog kon afwenden. In plaats van over de situatie te berichten, vulde *De Volksgazet* vaak kolommen over antimilitarisme. Dat antimilitarisme was voor de socialisten belangrijk, maar werd ook gebruikt als 'bliksemafleider'. In zekere zin was dit een vorm van irrationaliteit: de waarheid werd niet (volledig) onder ogen gezien, wel werd de eigen doctrine systematisch opgehemeld. Een toespraak op een socialistische meeting kon zo in het blad even belangrijk als of belangrijker dan diplomatieke ontwikkelingen of krijgsverrichtingen worden. Deze houding stond bepaald niet op zich. Zo had *De Nieuwe Gazet* nog op 1 augustus geschreven dat België net als tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870 gespaard zou blijven, terwijl het enkele dagen tevoren gesuggereerd had dat bij een treffen tussen Duitsland en Frankrijk 'wij, arme, vreedzame Belgskens' de dag erna in de oorlog zouden betrokken worden.⁶⁴ Op minder dan 48 uur voor de Duitse inval in Luxemburg ging hetzelfde blad in op de vraag van lezers of door de Oostenrijks-Servische oorlog de reis van *De Nieuwe Gazet* naar Zwitserland en Italië niet in het gedrang kwam. Het antwoord was verbluffend: 'Wij gaan dus door met de voorbereiding van onze reis, precies alsof er niets gebeurd zou zijn.'⁶⁴

Socialistisch voorman Louis de Brouckère als soldaat in '14-'18 (uiterst rechts)
(uit: Marcel LIEBMAN, *Les socialistes belges, 1914-1918: Le POB face à la guerre*,
Brussel: Vie Ouvrière, 1986)

Wat *La Métropole* schreef, leek bijwijlen eveneens volledig buiten de realiteit te staan. Neem nu de beschouwingen van dat blad over de Russische anti-Oostenrijkse manifestaties eind juli. Die waren, zo schreef het blad, helemaal niet pro-Servisch of anti-Oostenrijks. Ze gebeurden gewoon omdat het volk zich achter de vredelievende politiek van de Russische regering schaarde (!).⁶⁵ In het editoriaal van 1 augustus 1914 kon men er bovendien lezen dat van alle grootmachten Duitsland het meeste de vrede wenste. De pogingen tot bemiddeling waren wel afgesprongen. En dan? Het zou inderdaad beter zijn om onderhandelingen van kabinet tot kabinet te voeren.⁶⁶ Alsof er op dat moment nog onderhandeld werd. En wat een aanval op België betrof: welke invaller zou nu zo gek zijn om door België te trekken?⁶⁷ Kortom, wat de dagbladen in deze periode schreven, was niet alleen ingegeven door ideologische, maar zeer zeker ook door emotionele motieven. Wanneer men *De Volksgazet* leest, moet men stellen dat – ondanks alle retoriek over een nakende revolutie in Rusland, over de onverwoestbare vredesmacht van het socialisme en de vergelijkingen van het socialisme met het christendom – zij zeker niet méér dan bladen van een andere strekking door een zekere irrationaliteit geleid werd.

Vaderland of vaderlanden

Behalve het verschil in toon tussen *Vooruit* en *De Volksgazet*, heeft de historicus Maarten Van Ginderachter gewezen op een ander divergentiepunt.

In *Het rode vaderland* (2005) betoogde hij dat de Vlaamse socialisten (*Vooruit*) zich primair met de 'Vlaamse etnie', en dus veel minder met de 'Belgische belangen' identificeerden, terwijl de Franstalige socialistische uit Brussel (*Le Peuple*) en de Borinage (*L'Avenir du Borinage*), kritiekloos het Belgische vaderland zouden verdedigen.⁶⁸ Van Ginderachter beziet dit in een continuüm van vijf jaar (1909-1914) waarin de 'communaux' aanvaringen' binnen de BWP 'nauwelijks nog te tellen waren'.⁶⁹ Een bewijs hiervan meent hij onder andere te zien in de verschillende reacties op de anti-Duitse hetze in Gent, waarbij Duitse handelszaken kort en klein geslagen werden. Zo was er de heftige reactie van *Vooruit*, terwijl de Franstalige bladen, omwille van hun uiterst patriottische houding, geen kritiek gaven op deze xenofobe acties. Wellicht moet dit genuanceerd worden. In ons onderzoek bekeken we drie Antwerpse dagbladen en geen énkél ervan gaf kritiek op de anti-Duitse acties in Gent. Wel veroordeelden ze unaniem de xenofobe acties in Antwerpen. Volgens *La Métropole* bijvoorbeeld waren de eerste anti-Duitse betogingen nog te begrijpen door het patriottisme dat in alle lagen van de bevolking losgekomen was, maar het moest niet blijven duren. Als de Duitsers zich als 'wilden' gedroegen door ons land binnen te vallen, was dat nog geen reden voor ons om ons als hen te gedragen.⁷⁰ Hier blijkt dus dat de bespreking van stedelijke onrust onder lokaal nieuws viel en dat de anti-Duitse aversie ook in Franstalige katholieke kringen, en zelfs in regeringskringen, veroordeeld werd. *La Métropole* was overigens het meest patriottische blad van de drie die we onderzochten. Wat de Borinage betreft: daar woonden niet veel Duitsers. Net zomin als een Antwerps blad zich geroepen voelde om de toestanden in Gent aan de kaak te stellen, had een Boreins blad nood aan een tirade tegen anti-Duitse sentimenten in Antwerpen of in Gent. Kortom: de houding van de dagbladen werd ook bepaald door de streek of stad waar ze verschenen.

Was er nu minder patriottisme in de Vlaamse socialistische pers, nog een ander argument van Van Ginderachter? Wat de Gentse *Vooruit* betreft, hebben we duidelijk vastgesteld dat dit blad lange tijd doctrinair-marxistisch bleef: België was als 'paaps' land medeverantwoordelijk voor de oorlog. Maar zoals Van Ginderachter zelf zegt, vanaf 10 augustus begon ook hier het Belgisch-patriottische element door te wegen. Zo kopte het blad op 14 augustus: 'België boven!' Zeker, er waren een pak patriottische berichten in *Le Peuple*, maar die waren er óók in *De Volksgazet*.⁷¹ *Le Peuple* hekelde, dixit Van Ginderachter, de Duitse barbaren, *Vooruit* niet. Nochtans had ook *De Volksgazet* het woord 'barbaren' in de mond genomen.⁷² Tegenover het *jusqu'au boutisme* ('de plicht tot de laatste snik doen', schreef de socialistische federatie van de Borinage op 6 augustus in haar oorlogsmanifest), zo betoogt hij, stonden de Vlaamse kameraden. Op basis van ons onderzoek in *De Volksgazet* durven wij dat toch nuanceren. In Antwerpen hadden de Vlaamse kameraden (*De*

Volksgazet) het over de Belgen die zegevierend tegen de Duitse beul optraden, met regimenten die meermaals terug in het vuur sprongen.⁷³ Zeker, er bestonden verschillen in de mate van patriottisme van dagblad tot dagblad, maar die verschillen waren er ook tussen de Gentse en de Antwerpse sectie van de socialisten.⁷⁴

Een andere, niet oninteressante vraag duikt hierbij op. Als de socialisten België bekritiseerden, vielen ze dan niet eerder het 'burgerlijke' België aan, in plaats van België als natie? Overigens kan men zich, meer algemeen, afvragen of een sterkere identificatie met de Vlaamse etnie – gegeven dat die er was – inhield dat het Belgische nationaal gevoel ontkend werd. De auteur suggereert dit wel, maar is dit geen hineinterpretiering? Aanvullende, nationale identiteiten kunnen elkaar immers ook versterken en hoeven niet noodzakelijk uitsluitend te werken. Een anti-nomie tussen Vlaanderen en België heeft trouwens voor de Eerste Wereldoorlog amper of nooit bestaan.⁷⁵

Revolutionair in theorie, reformistisch in de praktijk

Voor de historicus is het vaak moeilijker ergens te stoppen dan aan iets te beginnen. Toch eindigt ons verhaal hier bij een enigszins paradoxale vaststelling, te weten dat uitgerekend de Belgische socialisten – die, naast de Russische, de enigen waren die overgingen tot het gebruik van de algemene staking – de eerste socialistische minister van Europa leverden in 1914.⁷⁶ Eigenlijk was dit niet zo tegenstrijdig: de socialisten waren 'revolutionaire reformisten'.⁷⁷ Ze predikten de revolutie in de praktijk, maar verwezenlijkten hun eisen in het parlement. In dat kader kunnen we de fraseologie van *De Volksgazet* beter begrijpen. Zeker, ze was nog radicaal, maar er was ook een zekere toenadering met het burgerlijke België. We verwijzen hiervoor naar enkele stellingnames van het blad: de toenadering tot de katholieken en de monarchie, het afkeuren van moorden op autocratische gezagsfiguren, de positieve houding tegenover de Oostenrijkse keizer en de verdediging van het burgerlijke België vanaf begin augustus. Wellicht was deze ideologische verschuiving in Antwerpen duidelijker dan in Gent (zie de uithalen van *Vooruit* naar het 'paapse België' op 4 augustus 1914). De socialisten waren dus in theorie revolutionair, maar in de praktijk reformistisch. De hele evolutie leidde uiteindelijk tot het 'afleggen van het revolutionaire imago' van de BWP door een stemming van de oorlogskredieten.⁷⁸

1 Het onderzoek naar de socialistische krant *De Volksgazet* kadert in een bredere doctoraatsstudie – die dit jaar van de pers en rolt – naar de perceptie van Centraal-Europa in de Belgische pers. Hierin wordt ook de interactie tussen België en Duitsland (1890-1914) onderzocht. In het laatste hoofdstuk van het proefschrift wordt ingegaan op de visie van drie Antwerpse dagbladen op de

dramatische gebeurtenissen in de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog; in ons proefschrift hebben we ook gebruik gemaakt van R. DE VLEESHOUWER, *Les Belges et le danger de la guerre (1910-1914)*, Leuven: CIHC, 1958. De Vleeshouwer wilde, zoals hij in de inleiding van zijn boek aangaf, aanvankelijk een studie maken over de Belgische reacties op de Julicrisis. Dat deel

- bleef bewaard, maar het merendeel van zijn studie richtte zich op de Belgen en het oorlogsgevaar in een periode (1910-1914) waarin de internationale crises elkaar snel opvolgden. Vermeldenswaardig is ook het hoofdstuk *L'entrée en guerre et le sommet du sentiment national* in Jean STENGERS & Éliane GUBIN, *Le grand siècle de la nationalité belge*, Brussel: Éditions Racine, 2002.
- 2 Voor de *petite histoire*: de kogels die de geschiedenis veranderden en het neutrale België tot slagveld van Europa maakten werden – oh ironie! – afgevuurd uit een Belgisch FN-pistool. De verklaring van de lijfarts wordt geciteerd in de VPRO-documentairereeks *In Europa*, aflevering 3: *1914 - Wenen & Sarajevo*.
  - 3 Respectievelijk in 1892 en 1907.
  - 4 H.P. WILMOTT, *De Eerste Wereldoorlog*, Tiel/Utrecht: Lannoo/Spectrum, 2004, p. 26 e.v.; Luc DE VOS, *De Eerste Wereldoorlog*, KMS, onuitgegeven cursus, 2002, p. 3.
  - 5 De aartshertog en de aartshertogin van Oostenrijk te Sarajevo vermoord; Omstandig verhaal van de aanslag; De plegers der aanslagen; De gemoedstoestand te Wenen. In: *De Nieuwe Gazet*, 29-30/06/1914, p. 1; De troonopvolger Frans-Ferdinand van Oostenrijk en prinses Sophie vermoord; De droefheid van de Keizer; De verklaringen van de moordenaars. In: *De Volksgazet*, 30/06/1914, p. 1; Servische samenzwering. In: *De Volksgazet*, 01/07/1914, p. 1; Een Servische samenzwering – er bestond een complot. In: *De Volksgazet*, 02/07/1914, p. 1; Op 29 juni maakte *La Métropole* gewag van een complot voorbereid door Bosniërs die protesteerden tegen de annexatie van Bosnië-Herzegovina in 1908. Later zwenkte de krant naar een verhaal waarbij de schuld bij Servië en het panslavisme leek te liggen. Zie: Un crime nationaliste? In: *La Métropole*, 29/06/1914, p. 1.
  - 6 Alan John Percivale TAYLOR, *The Habsburg Monarchy, 1809-1918. A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*, Londen: Hamish Hamilton, 1941.
  - 7 Winston Churchill gaf trouwens eerder al aan dat het de schuld van de geallieerden was dat de Habsburgers verdreven waren en hij betreunde het: 'Deze oorlog [Churchill heeft het over de Tweede Wereldoorlog] zou nooit zijn uitgebroken als wij niet op Amerikaanse en progressieve aandrang de Habsburgers uit Oostenrijk-Hongarije en de Hohenzollerns uit Duitsland hadden verdreven. Door deze hiaten te veroorzaken hebben wij het Hitleriaanse monster de kans gegeven op de lege tronen te kruipen.' Uit een brief aan het Foreign Office, 8 april 1945, geciteerd in: Winston Spencer CHURCHILL, *Memoires over de Tweede Wereldoorlog, deel 10. Triomf en Tragedie. Het IJzeren Gordijn*, Amsterdam/Brussel: Elsevier, 1954, p. 406.
  - 8 De nieuwe troonopvolger. In: *De Volksgazet*, 30/06/1914, p. 1.
  - 9 Het daghet in hen Oosten (VI). In: *Vooruit*, 27/11/1905, p. 1.
  - 10 De troonopvolging; Familiedrama in het Habsburgse Huis. In: *De Nieuwe Gazet*, 01/07/1914, p. 1.
  - 11 Rond een moord. In: *De Volksgazet*, 01/07/1914, p. 1.
  - 12 De moord van Sarajevo. In: *De Volksgazet*, 01/07/1914, p. 1; Zie ook: Lastertaal der burgerpers. In: *De Volksgazet*, 02/07/1914, p. 1.
  - 13 Voor een goed voorbeeld zie het artikel: Vorst Sergej afgemaakt – Een bom onder zijn rijtuig; Geweld tegen geweld – Bloed eist bloed. In: *Vooruit*, 19/02/1905, p. 2.
  - 14 Graaf Berchtold aan Baron Giesl te Belgrado, Wenen, 22 juni 1914, opgenomen als nr. 7 in *Oostenrijksch-Hongaarsch Roodboek. Diplomatieke documenten omtrent de voorgeschiedenis van den oorlog van 1914*, 's Gravenhage, 1915, p. 18-23. Andere eisen waren: alle officieren en ambtenaren die zich schuldig gemaakt hadden aan anti-Oostenrijkse agitatie uit het leger verwijderen, de wapensmokkel aan banden leggen, anti-Oostenrijkse Servische staatsambtenaren arresteren en straffen, degenen die aan het complot van 28 juni deelnamen gerechtelijk vervolgen en Oostenrijkse ambtenaren aan het onderzoek mee laten werken. Servië kreeg tot zaterdagmiddag de tijd om al deze eisen in te willigen.
  - 15 Fritz FISCHER, *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/1918*, Düsseldorf: Droste, 1961, p. 72-82; Voor het Servisch antwoord op de Oostenrijkse nota, zie: *De Zaakgelastigde in Servië aan de [Russische] Minister van Buitenlandse Zaken*, (telegram), Belgrado, 25/07/1914, opgenomen als nr. 13 in *De oorsprong van den oorlog. Verzameling van diplomatieke stukken. Getrouwe en onverkort vertaling van het Russische Oranjeboek*, 's Gravenhage, 1914, p. 14-20.
  - 16 Zie bv.: Het proces tegen Mevr. Caillaux. In: *De Volksgazet*, 22/07/1914, p. 1 en 23/07/1914, p. 1 (telkens twee kolommen over de lengte van één pagina); Mevrouw

- Caillaux voor 't Assisenhof. In: *De Nieuwe Gazet*, 22/07/1914, p. 1; Mevr. Caillaux op de bank der beschuldigten. In: *De Nieuwe Gazet*, 23/07/1914, p. 1 (ook hier telkens twee kolommen over de lengte van een pagina); Le Procès Caillaux. In: *La Métropole*, 22/7/1914, p. 2, 23/07/1914, p. 1 en 24/07/1914, p. 1 (ook in het katholieke orgaan telkens twee kolommen over de lengte van een pagina).
- 17 Neutraal Moresnet was een dwergstaat die bestond van 1816 tot 1920 aan de grens met België, Nederland en Duitsland. Na WO I werd het gebied door België ingelijfd.
- 18 Zie o.a.: De tramstaking in Den Haag. In: *De Volksgazet*, 22/07/1914, p. 2; Arbeiderswereld. In: *De Volksgazet*, 22/07/1914, p. 2 en 24 juli 1914, p. 2.; Voor en tegen de Home Rule. In: *De Volksgazet*, 22/07/1914, p. 2; Honderdjarig bestaan van het grondgebied Moresnet. In: *De Volksgazet*, 22/07/1914, p. 2; Gevecht tussen burgers en soldaten in Elzas-Lotharingen. In: *De Volksgazet*, 22/07/1914, p. 2.
- 19 De spanning tussen Oostenrijk-Hongarije en Servië. In: *De Volksgazet*, 24/07/1914, p. 1; De spanning tussen Oostenrijk-Hongarije en Servië; De inhoud van de nota. In: *De Volksgazet*, 25/07/1914, p. 2. Er werd bijvoorbeeld enkel vermeld dat de Servische regering de terroristische propaganda de kop moest indrukken, de andere eisen aan Servië werden niet afgedrukt.
- 20 Nog steeds onzekerheid. In: *De Nieuwe Gazet*, 31/07/1914, p. 1.
- 21 De oorlog. In: *De Volksgazet*, 28/07/1914, p. 1.; Zie ook: Dreigende oorlog tussen Oostenrijk en Servië. In: *De Volksgazet*, 28/07/1914, p. 1-2.
- 22 Het socialisme en de oorlog. In: *De Volksgazet*, 31/07/1914, p. 1.
- 23 Links en Rechts. In: *De Volksgazet*, 29/07/1914, p. 1.
- 24 Naar de slachtbank. In: *De Volksgazet*, 30/07/1914, p. 1.
- 25 Naar de slachtbank. In: *De Volksgazet*, 30/07/1914, p. 1.
- 26 Naar de slachtbank. In: *De Volksgazet*, 30/07/1914, p. 1.
- 27 De internationale tegen de oorlog. In: *De Volksgazet*, 30/07/1914, p. 1-2.
- 28 Twee gedachten van Jan den Boer. In: *De Volksgazet*, 31/07/1914, p. 2.
- 29 De wapens neer! In: *De Volksgazet*, 31/07/1914, p. 3.
- 30 De internationale tegen de oorlog. In: *De Volksgazet*, 30/07/1914, p. 1-2.
- 31 De arbeiders willen vrede! In: *De Volksgazet*, 31/07/1914, p. 1-2.
- 32 De oorlog. In: *De Volksgazet*, 28/07/1914, p. 1.
- 33 Fritz FISCHER, *Griff nach der Weltmacht [...]*; Over het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en de causaliteit zijn, we zegden het al, letterlijk bibliotheken volgeschreven. Interessant om weten is dat de keizer in de jaren 1930 aan een bezoeker in Doorn zei dat de oorlog met hem 'aan de haal gegaan was' (daarmee de macht van het moment en van de generale staven benadrukend). Zie: James JOLL, 1914: The Unspoken Assumptions. In: Holger H. HERWIG, *The Outbreak of World War I: Causes and Responsibilities*, Lexington (Mass.): D.C. Heath and Co., 1991, p. 1, 19; D.C.B. LIEVEN, Russia Accepts a General War, In: Holger H. HERWIG, *The Outbreak [...]*, p. 85; Holger H. HERWIG, *The First World War. Germany and Austria-Hungary 1914-1918*, Londen: Arnold, 1997, p. 26-27, 30; Richard F. HAMILTON & Holger H. HERWIG (red.), *The Origins of World War One*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 516; In dit opzicht is ook het prachtige artikel *July 1914: Thirty Years After* van Bernadotte E. Schmitt interessant. Het stuk werd enkele maanden na de landing van de geallieerden in Normandië (juni 1944) gepubliceerd en is nog steeds een uitstekende en exhaustieve synthese. Zie: Bernadotte E. SCHMITT, *July 1914: Thirty Years After*. In: *The Journal Of Modern History*, 16(1944)3; Over de rol van het Verenigd Koninkrijk, zie: Harry F. YOUNG, *The Misunderstanding of August 1, 1914*. In: *The Journal of Modern History*, 48(1976)4, p. 649-665, evenals J. Paul HARRIS, *Great Britain*. In: Richard F. HAMILTON & Holger H. HERWIG (red.), *The Origins [...]*, p. 284 e.v.
- 34 2 augustus was een zondag, 3 augustus een maandag, het blad was een laatste maal verschenen op zaterdag en zou pas op dinsdag 4 augustus opnieuw verschijnen.
- 35 Terence Zuber geeft een uitstekend, erudiet en zeer exhaustief overzicht van de Pruisisch-Duitse oorlogsvoorbereidingen, waarbij hij vaak gebruikmaakt van nieuwe bronnen (met *Kriegsspiele* vanaf 1885) van 1859 tot 1890, in: Terence ZUBER, *Inventing the Schlieffen Plan. German War Planning 1871-1914*, Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 52-134. Voor België, zie: Luc DE VOS, *De Eerste Wereldoorlog [...]*, p. 8-9 en Michel DUMOULIN, Het ontluiken van de twintigste eeuw (1905-1918). In: Michel

- DUMOULIN, Emmanuel GERARD, Mark VAN DEN WIJNGAERT, Vincent DUJARDIN (red.), *Nieuwe Geschiedenis van België. II. 1905-1950*, Tielt: Lannoo, 2006, p. 765-769, 780-781.
- 36 Hetgeen trouwens niet waar was, *La Métropole* schreef in die periode net dat alles behalve oorlog een oplossing was.
- 37 Onze soldaten. Leve de oorlog? In: *De Volksgazet*, 01/08/1914, p. 1.
- 38 De Oostenrijks-Servische oorlog; Grote protestbetoging te Antwerpen. In: *De Volksgazet*, 01/08/1914, p. 1.
- 39 'Weg met de oorlog schreeuwen,' zo schreef het katholieke *La Métropole*, 'dat was allemaal mooi, maar wanneer de oorlog dreigde, moest men zich voorbereiden. Europa was een kolkende vulkaan en gewelddadige betogingen tegen de op til zijnde oorlog getuigden gewoonweg van naïviteit. Bovendien was het werkelijk een gevaarlijke dwaasheid om mensen tegen elkaar op te zetten. Slechts patriotisme was op zijn plaats. Was er tussen onze soldaten dan niet zowel een aanwezigheid van de burgerij als van proletariërs? Als de oorlog uitbrak, moesten we het aanzicht geven van een plichtsbewust volk dat het waard was om gerespecteerd te worden.' Zie: A bas la guerre. In: *La Métropole*, 01/08/1914, p. 1; Pas de haine de classes. In: *La Métropole*, 03/08/1914, p. 1.
- 40 Revolutie in Russisch-Polen. In: *De Volksgazet*, 01/08/1914, p. 1.
- 41 De keerzijde der medaille. In: *De Volksgazet*, 01/08/1914, p. 2.
- 42 Hoe de Duitse gezant het ultimatum aan België uitlegt. In: *De Volksgazet*, 04/08/1914, p. 2.
- 43 Socialistisch maandagpraatje; Gevloekt! In: *De Volksgazet*, 04/08/1914, p. 1.
- 44 Manifest van de Landelijke Raad der Belgische Werkliedenpartij. In: *De Volksgazet*, 04/08/1914, p. 1.
- 45 Om te overdenken. In: *Vooruit*, 04/08/1914, p. 2.
- 46 't Is de Oorlog; Waarom Duitsland de oorlog verklaarde aan Rusland. In: *Vooruit*, 04/08/1914, p. 2.
- 47 Behalve in Servië.
- 48 Bulletin du jour-cent ans après. In: *Le Temps*, 06/08/1914, p. 1.
- 49 Naar de revanche? In: *De Volksgazet*, 06/08/1914, p. 1.
- 50 Zoals *La Métropole* het verwoordde: 'Prions Dieu pour la dislocation de l'Allemagne!' Zie: La coalition européenne contre l'Allemagne. In: *La Métropole*, 06/08/1914, p. 2.
- 51 De slachting is begonnen. In: *De Volksgazet*, 06/08/1914, p. 1.
- 52 De Duitsers voor Luik. In: *De Volksgazet*, 06/08/1914, p. 1.
- 53 Vandalenwerk. In: *De Volksgazet*, 07/08/1914, p. 2.
- 54 Machteloosheid. In: *De Volksgazet*, 07/08/1914, p. 1.
- 55 En ze zullen niet doorgaan! In: *De Volksgazet*, 08/08/1914, p. 2.
- 56 De heldhaftige verdediging van ons grondgebied rond Luik. In: *De Volksgazet*, 07/08/1914, p. 1.
- 57 De gebeurtenissen van gisteren. In: *De Nieuwe Gazet*, 06/08/1914, p. 1; In de stad. In: *De Nieuwe Gazet*, 06/08/1914, p. 2.
- 58 Geen rassenhaat. In: *De Volksgazet*, 06/08/1914, p. 1; Vandalenwerk. In: *De Volksgazet*, 07/08/1914, p. 2.
- 59 Machteloosheid. In: *De Volksgazet*, 07/08/1914, p. 1.
- 60 Zitting van de Senaat. In: *De Volksgazet*, 06/08/1914, p. 2; De algemene dienstplicht was in 1913 ingevoerd. De katholieken waren hier niet bepaald voor gewonnen – in de aanloop naar de verkiezingen van mei 1912 hadden ze de liberalen als 'militaristen' afgeschilderd. In een Kamerzitting – achter gesloten deuren gevoerd – in februari 1913 maakte de regeringspartij echter een bocht. De Brocqueville schetste de internationale situatie: het Duitse leger was numeriek sterker dan het Franse en in geval van een conflict dreigde ons land door de troepen van het Rijk overlopen te worden. Door de verslechterende internationale toestand, de toestemming van de kerk en de druk van de koning schaarden de conservatieve katholieken zich achter het voorstel. De liberalen stemden deels tegen, de socialisten ook, maar het voorstel werd niettemin goedgekeurd. Wel hadden de socialisten toen al te kennen gegeven dat België, in geval van een invasie, verdedigd moest worden. Men moet hierbij opmerken dat dit alles in Berlijn niet bepaald indruk maakte. Men was er daar immers stellig van overtuigd dat België, noch Nederland noemenswaardige tegenstand zouden bieden in geval van een Duitse doortocht. Zie: Rik COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek (1830-1990)*, Leuven: Van Halewyck, 1998, p. 190-196.
- 61 James JOLL, The Mood of 1914. In: Holger H. HERWIG, *The Outbreak [...]*, p. 15.

- 62 De toekomstige oorlog. In: *Vooruit*, 25/03/1890, p. 1.
- 63 Hoe zou Duitsland Frankrijk aanvallen? In: *De Nieuwe Gazet*, 30/07/1914, p. 1.; 't Wordt oorlog. In: *De Nieuwe Gazet*, 03/08/1914, p. 1.
- 64 De Nieuwe Gazet naar Zwitserland en Italië. In: *De Nieuwe Gazet*, 31/08/1914, p. 1.
- 65 Zie bv.: Vers l'apaisement de la tension russo-allemande. In: *La Métropole*, 29/07/1914, p. 3; L'attitude du gouvernement russe. In: *La Métropole*, 29/07/1914, p. 3; Un arrangement est toujours possible; Une nouvelle attitude?; Une solution du conflit. In: *La Métropole*, 30/07/1914, p. 1; En Angleterre. In: *La Métropole*, 30/07/1914, p. 2.
- 66 L'actualité – Encore un jour. In: *La Métropole*, 01/08/1914, p. 1.
- 67 Sommes-nous à l'abri de l'invasion? In: *La Métropole*, 01/08/1914, p. 1.
- 68 Waarbij hun primaire identificatie zou liggen.
- 69 Maarten VAN GINDERACHTER, *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgische socialisme voor WO I*, Tielt/Gent: Lannoo/Amsab-ISG, 2005, p. 355-359. De auteur borduurt hier deels voort op de stelling van politicologe Claeys-Van Haegendoren. Zie: Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *25 jaar Belgisch Socialisme. Evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940*, Antwerpen: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1967, p. 55.
- 70 Assez! In: *La Métropole*, 06/08/1914, p. 2.
- 71 Hij heeft dit blad dan ook niet onderzocht.
- 72 Naar de revanche? In: *De Volksgazet*, 06/08/1914, p. 1.
- 73 En ze zullen niet doorgaan! In: *De Volksgazet*, 08/08/1914, p. 2.
- 74 Maarten VAN GINDERACHTER, *Het rode vaderland [...]*, p. 359-363.
- 75 Pas in de Eerste Wereldoorlog (door *Flamenpolitik* en *activisme*) ontstond die antinomie. 'Het activisme spleet ons veel dieper dan nu nog begrijpelijk voorkomt ... Het koos tussen Vlaanderen en België, twee vaderlanden, voor ons tot dan toe identiek, en die plots tot onze verstemming onverzoenlijke vijanden waren', zei Gerard Walschap in zijn mémoires. Geciteerd in: Lode WILS, *Van Clovis tot Di Rupo. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Antwerpen: Garant, 2005, p. 202; We verwijzen hiervoor ook naar de onderzoeksresultaten uit ons werk die, in de lijn van Lode Wils' *Flamenpolitik en activisme* (Leuven, 1974) het ontstaan van de dichotomie Vlaanderen versus België bekijken binnen het kader van de *allduitse* druk vanaf 1890. Wel waren er hier en daar flaminganten die vóór de Eerste Wereldoorlog al te kennen gegeven hadden dat ze om België niets gaven en was er in Gent in 1914 het blad *De Bestuurlijke Scheiding* (met enkele redactieleden) opgericht. Zie bv.: Lode WILS, *Flamenpolitik en activisme*, Leuven: Davidsfonds, p. 254. Het ging echter om een marginale stroming. Zie: Mark DEWEERDT, *Federalisme*. In: Ludo SIMONS e.a., *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt: Lannoo, 1998, p. 1115-1116.
- 76 Gita DENECKERE, *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België 1831-1918*, Antwerpen/Gent: Hadewijch/AMSAB, 1997, p. 7, 269. De Belgen pasten het instrument toe in 1886, 1893, 1899, 1902 en 1913. De Russen in 1905 (en 1917).
- 77 Het reformisme stelde dat de arbeiderseisen best binnen het raamwerk van het kapitalisme voltrokken werden. Die beginstelling maakte eisen als het algemeen stemrecht aanvaardbaar. Zie: Gita DENECKERE, *Nieuwe geschiedenis van België, 1878-1905*. In: Els WITTE, Eliane GUBIN, Pierre NADRIN, Gita DENECKERE, *Nieuwe geschiedenis van België, I, 1830-1905*, Tielt: Lannoo, 2005, p. 515; De socialistische revolutie zou door het parlement uitgevoerd worden. Uiteraard verwierven orthodoxe marxisten overal met klem zulke nonorthodoxe ideeën, maar toch won de stroming aan invloed. Zie: Louis VOS e.a., *Het wortelstelsel van het kapitalisme*, Tilburg, onuitgegeven cursus, 1972, p. 228-231; Leo Michiels noemt het reformisme de grondstroom van de arbeidersbeweging in de hoogontwikkelde Europese kapitalistische landen met parlementair-democratische instellingen'. Zie de inleiding van: André MOMMEN, *De Belgische Werkliedenpartij. Ontstaan en ontwikkeling van het reformistisch socialisme (1880-1914)*, Gent: Masereelfonds, 1980. Het reformisme vloeit voort uit het revisionisme. De meest prominente vertegenwoordiger van deze stroming, Bernstein, vertrok vanuit de praktijk en concludeerde dat bepaalde punten uit het marxisme niet overeenstemden met de werkelijkheid.
- 78 Louis Vos noemt de stemming van de oorslogkredieten het naarbuiten toe afleggen van het revolutionair imago van de BWP in 1914. Zie: Louis VOS e.a., *Het wortelstelsel [...]*, p. 254.